

СЕМАНТИЧКА МОТИВАЦИЈА НА НАЗИВИТЕ ЗА 'ТЕТРАТКА' ВО СЛОВЕНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ (според материјалот од Општословенскиот лингвистички атлас)

Во овој текст ќе биде обработено едно прашање од Лексичкиот VIII том на Општословенскиот лингвистички атлас (ОЛА) од областа на професиите и општествениот живот. Имено, се работи за називите за 'тетратка' во словенските дијалекти, т.е. во пунктовите опфатени во ОЛА – околу 850 населени места на целата словенска територија.

Називите за *тетратка* се опфатени во прашањето L 2082 'тетрадь' според Прашалникот на ОЛА, а се обработени во картата бр. 35 во VIII лексички том на ОЛА (J. Vasara, 103:2003).

Клучни зборови: ОЛА, 'тетратка', словенските дијалекти.

Во понатамошниот текст ќе биде разгледана географската дистрибуција на овие називи, а преку етимолошката анализа ќе биде претставена и семантичката мотивација на називите за 'тетратка' во словенските дијалекти.

1. Географска дистрибуција

Литературните називи за *тетратка* кои се сретнуваат во словенските јазици се следниве: мак. *тетратка*, буг. *тетрадка*, срп. *свеска*, хрв. *bilježnica*, *teka*, слн. *zvezek*, чеш. *sešit*, слц. *písanka*, луж. *zešiwk*, пол. *zeszyt*, бр. *сшытак*, укр. *зошит*, и рус. *тетрадь*.

Во рамките на дијалектната географска распределеност, на словенската територија (ок. 850 пункта) се сретнуваат десетина различни називи:

- Формите од типот: *t'etrad'*, *t'etrat'*, *t'etratka*, и други фонетски варијанти се сретнува на целата руска територија каде не се сретнува ниту еден друг назив. Истата лексема со формите *c'itrac'*, *c'etrac'* и сл. го зафаќа најголемиот дел од белорускиот дијалектен ареал, а преку соодветните фонетски варијанти (*tetrad'*, *t'itrad'*...) се распростира на мали делови од

¹ markovic@ukim.edu.mk

украинската територија. Освен на руската, белоруската и украинската територија, формите *тетратка*, *тетрадка*, се среќаваат на скоро целата македонска и бугарска територија.

- Формите од типот *zošyt*, *šytak*, *zešyt*, *sešit* и сл. се среќаваат на голем дел од украинската територија, на делови на белоруската територија, на целата полска и чешка територија како и на лужичката територија..
- Формите од типот *zvezek*, *svjeska*, *sveska* доминираат на целата словенечка, црногорска и српска дијалектна територија.
- Формата *pisanka* е распространета на целата словачка територија, во неколку словенечки и српски пунктови, како и во западниот дел на македонската дијалектна територија. Во неколку пункта на унгарска и на територија на Војводина се сретнува формата *propis*. На голем дел од хрватската територија се сретнува формата *bilježnica*. Во западниот дел на словачката територија се јавува формата *škripta*.
- Формата *tyjka* се јавува во два украински пункта, додека формата *teka* е распространета на поголемиот дел од хрватската територија и на одреден дел од црногорската територија.
- Од другите форми чија географска компактност вреди да се прикаже би издвоиле неколку. Формата *kajet* се јавува во централниот и западниот дел на полската територија, како и во неколку белоруски пунктови. Формата *heft* се јавува во делови на полската територија како и во пунктовите на лужичката територија. Формата *tefter* се јавува во неколку македонски пункта на територијата на Р. Грција.

2. Семантичка мотивација

Имајќи ја предвид географската дистрибуција на различните називи за ‘тетратка’ може да ја забележиме компактната на ареалите и според етимологијата на соодветните називи и според културните влијанија кои во себе ја носеле и соодветната семантичка мотивација. Така, горенаведените називи за ‘тетратка’ може да ги подведеме под неколку семантички нишки.

2.1. ‘лист составен/превиткан на четири дела’

Оваа семантичка нишка го води своето потекло од старогрчкиот *тетράδιον* со значење на ‘четвртина од пергамент’ според *тетράς* - четири. Според Фасмер (Фасмер, 1986) формите од овој назив во рускиот јазик се сретнуваат уште од XI век. Истиот случај го имаме и во македонскиот и бугарскиот каде формата *тетратка* се појавува при директниот контакт со грчката култура. Според грчкото *тетράδιον*, во латинскиот се јавува називот

quaterniī (група од четири), за потоа преку вулгарно-латинското *quaternus* (лист превиткан/составен од четири дела) да се рашири во романските јазици: итал. *quaderno*, шп. *cuaderno*... како и француското *cahier*, англиското *quire*.² Токму под француското влијание, според формата *cahier*, во полските дијалекти и во дел од белоруските се јавува формата *kajet*. Така, би можеле да заклучиме дека во оваа сфера на лексиката грчкото и латинското влијание биле големи и, иако по различни патишта, од аспект на семантичката мотивација можеме да кажеме дека на пример македонскиот назив (*тетратка*) и полскиот назив (*kajet*) имаат иста семантичка нишка во однос на соодветните називи.

2.2. ‘тетратка составена по пат на шиенење/врзување’

Според географската дистрибуција и етимолошката анализа, во оваа семантичка нишка би можеле да ги вброиме називите за ‘тетратка’ кои се јавуваат во поголем дел од словенските дијалекти/јазици. Тука пред сè би ги вброиле формите од типот: *zošyt*, *šytak*, *zešyt*, *sešit* и сл. кои се среќаваат на голем дел од украинската територија, на делови на белоруската територија, на целата полска и чешка територија. Сите тие потекнуваат од општословенскиот глагол *šiti, *šij& и префиксот *sъ- (Skok 1971:396; Bruckner 1985:560) што наведува на тоа дека ‘тетратката’ била составена преку шиенење на листовите. Слична е мотивацијата на формите од типот: *zvezek*, *svjeska*, *sveska* кои се јавуваат на словенечката, црногорската и српската територија. Имено, овие форми потекнуваат од општословенската глаголска основа *vez- и префиксот *sъ- (Skok 1971:583) што повторно ни укажува на начинот на изработка на тетратката, овојпат преку ‘врзување’. Слична е и семантичката мотивација на формите *heft*, *hefta*, кои се јавуваат на лужичката и во делови од полската територија (кашупските пунктови). Оваа форма е преземена од германскиот назив за тетратка - *Heft*, чие потекло е од глаголот *heften*³ - ‘*da se snou, da se začvrsti neшто*’. Според горенаведеното, начините на кои се составувале листовите во форма на тетратка претставуваат богато семантичко јадро за изведување на овие називи во словенските дијалекти.

2.3. ‘намената на тетратката’

Во оваа семантичка нишка ги подведуваме оние називи за ‘тетратка’ кои укажуваат на нејзината намена - имено ‘нешто во коешто се пишува’. Тука би ја вброиле формата *pisanka* која се јавува на словачката, словенечката, српската и македонската територија. Исто така, во оваа

² Webster's New World College Dictionary, Cleveland, Ohio, 2010.

³ English-language Wiktionary, Multilingual dictionary, http://en.wiktionary.org/wiki/heften#Old_High_German

семантичка нишка влегува и формата *propis* која ја има во неколку унгарски и војводински пунктови. Според етимолошката анализа, и двете форми се изведени од општословенскиот глагол **pisati* (Skok 1971: 662). Слична е и мотивацијата на хрватскиот назив *bilježnica* кој потекнува од турското **beleg* (Skok 1971:150). Тука може да ја подведеме и формата *škripta* која се јавува во западниот дел на словачката територија, а потекнува од латинското **scripta*, < **scribere* - ‘пишува’. Од ова повторно можеме да заклучиме дека ова семантичко јадро ‘нешто во коешто се пишува’ имало голем удел во деривацијата на соодветните називи на голем дел од словенската дијалектна територија.

2.4. ‘материјал од кој се прави тетратката’

Иако во основата на формите од типот *тетратка*, *тетрадъ*, *kajet* и сл. се претпоставува дека се работи за првични листови од папирус, сепак во некои од називите за ‘тетратка’ може да се сретнат и други материјали кои служеле на нив да се пишува. Така на пример, и покрај тоа што не се сретнува во словенските дијалекти, во англискиот назив за тетратка (*notebook*) формантот *book* (книга) потекнува од староанглиското **boc* кое пак потекнува од прото-германското **bokiz* со значење ‘бука’. Се смета дека токму дека кората од дрвото бука, во форма на мали таблички, служела за пишување/инскрипција на знаци.⁴

Така, во оваа семантичка нишка би можеле да ги подведеме формите *tyjka* (во два украински пункта) и *teka* која се јавува на словенечка, хрватска и црногорска територија. Имено, тука не се работи за деминутив од *тетратка* како што наведува формата, туку се работи за старогрчкото *θήκη*, одн. латинското *thēca* со значење ‘лист, покривка, кутија’.⁵ Во оваа семантичка нишка на некој начин може да се вброи и формата *тефтер* која се јавува во неколку македонски пункта на грчка територија. Се работи за балкански турцизам **defter* која има грчко потекло - *διφθέρα* со основно значење ‘штавена кожа’. (Скок 1985:451). Иако називите за ‘тетратка’ чија семантичка мотивација се темели на материјалот врз кој се пишува се доста ретки, сепак се интересни во однос на укажување на етапите на развојот на човековата писменост.

* * *

Од овој приказ на географската дистрибуција и од анализата на семантичката мотивација на називите за ‘тетратка’ во словенските дијалекти може да се заклучи дека словенските јазици, во рамките на

⁴ Douglas Harper, Online Etymology Dictionary, <http://etymonline.com/>

⁵ Charlton T. Lewis, Charles Short, A Latin Dictionary, Oxford, Clarendon Press. <http://www.perseus.tufts.edu/>

лексиката од материјалната култура и писмената традиција црпеле длабоко од своето јазично наследство. Така, називите со кои се опишува начинот на кој е направена тетратката (со шиене, врзување, зацврстување) се широко распространети во словенските дијалекти (Полска, Чешка, Словенија, Србија,..). На нешто помала територија се распространети и називите кои ја опишуваат намената на тетратката (средство во кое се пишува). На дел од словенската територија, иако географски раздвоени (Русија, Белорусија, Украина - наспрема Македонија) се распространиле називите наследени од грчката цивилизација, а на другиот дел (Полска) се распространиле истите називи, но наследени од римската цивилизација.

Така, анализата на семантичката мотивација на називите за *тетратка* во словенските дијалекти во рамките на ОЈА, ни укажува на распространетоста и богатството на семантичките јадра во словенските дијалекти/јазици. Исто така, оваа анализа ни укажува и на тоа дека лексичката разнообразност не зависи само од јазичното наследство туку и од други, цивилизациски и културни околности. Со вакви понатамошни анализи на словенската лексика може да се дојде и до повеќе интересни сознанија за културната традиција на словенските народи.

Користена литература

- Общеславянский лингвистический атлас: Серия лексико-словообразовательная :
Выпуск 8 : Профессии и общественная жизнь, Warszawa 2003.
- Siatkowski Janusz, *Studia nad wpływami obcymi w ogólnosłowiańskim atlasie językowym*. Warszawa, 200
- Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, P. Skok, Zagreb, 1971
- Słownik etymologiczny języka polskiego, A. Bruckner, Warszawa, 1985
- Български етимологичен речник, Българска Академия на науките, София, 1971
- Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum, Franz Von Miklosich, Wien, 1865
- Этимологический словарь русского Языка, М. Фасмер, Москва, 1986
- A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages, Carl Darling Buck, University of Chicago, 1949, reprinted 1988
- Słownik etymologiczny języka polskiego, Wiesław Boryś, Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2005

Marjan D. Marković

**SEMANTIC MOTIVATION OF THE EXPRESSIONS
FOR A 'NOTEBOOK' IN THE SLAVIC DIALECTS
(based on the material from the General Slavic Linguistic Atlas)**

This paper analyses an issue from the Lexical volume VII of the General Slavic Linguistic Atlas (OLA) pertaining to the field of professions and social life. The expressions for a 'notebook' in the Slavic dialects, i.e., in the research points presented in the General Slavic Linguistic Atlas, which comprise about 850 settlements (villages) on the Slavic territory, are studied.

The expressions for a 'notebook' ('*тетратка*' in Macedonian) are included in the question L 2082 'тетрадь' according to the Questionnaire of OLA, and are analysed on the Map number 35 in the Lexical volume VIII of the OLA (J. Basara, 103:2003).

Key words: OLA, '*тетратка*', Slavic dialects.